

sinde köylerin çoğunu harap gördüğünü, İran'da ise harabe halinde tek bir köye bile rastlamadığını ifade ederek bunun sebebini rüşvet, haksız tayinler, mansıp satmak gibi uygulamalara bağlar ve bunlardan vazgeçilmediği takdirde ülkenin mahvolacağı uyarısında bulunur.

Ordunun durumuyla ilgili ikinci fasılda, geçmişte giderleri kısmak için maşalı asker (kapıkulu) sayısında indirim yapıldığına ilişkin bilgiler verdikten sonra kendi döneminde asker sayısının azaltılmasının zor olacağını, esasen buna gerek de bulunmadığını, eğer kanunların öngördüğü şekilde harcama yapılırsa asker sayısını azaltmadan da giderlerin mâkul seviyeye düşürülebileceğini belirtir. Ancak ulûfeli asker sayısındaki artışın sebepleri üzerinde durmaz.

Hazine ile ilgili üçüncü fasılda da insan bedeniyle sosyal yapı arasındaki benzerlik tekrarlandıktan sonra devlet ileri gelenlerinin şan, şöhret ve nüfuz alanlarını gittikçe genişlettikleri, lüks düşkün oldukları, bu yüzden masrafların sürekli arttığı örneklerle anlatılır ve artık bütçe dengelemenin güç, hatta imkânsız olduğu belirtilir. Kâtib Çelebi yine de bazı zorlamalarla kısmî bir iyileştirme yapılabileceğini ifade eder.

Sonuç kısmında bütçe gelirleriyle giderlerini dengelemek için öngörülen başlıca tedbirlere yer verilmiştir. Bu tedbirler güçlü devlet otoritesi, devlet adamlarının padişaha saygı duyup dürüstlüğü önem vermeleri, orduda tecrübeli olanların devletten yana tavır almaları ve askeri kullanarak fesat çıkarmaya kalkışanların kökünü kazımaları, devlet ileri gelenlerinin ordudan faydalanıp israfi önlemeye çalışmaları şeklinde gösterilir. Bu işin gerçekleşmesi ise otoriter bir devlet adamına bağlıdır. Netîcetü'n-neticede de bazı çareler sıralandıktan sonra son bölümde ümitsizliğe kapılmadan, ayrıca haksızlığa sapmadan şeriâtin ve aklın kanunu uyarınca isabetli tedbirlere başvurulursa işlerin yoluna konabileceği ifade edilir.

Bu küçük risâlede öne sürülen tedbir ve çareler daha sonraki ıslahat yazarları tarafından da benimsenmiştir. Nitekim Kâtib Çelebi'nin, özellikle otoriter devlet adamının işleri düzeltebileceği görüşünü doğrularcasına Köprülü Mehmed Paşa'nın sadârete geçip devleti yeniden eski gücüne kavuşturması, 1683'ten sonraki sıkıntılı ve buhranlı yıllarda yaşayan tarihçi Naîmâ'nın bu görüşten

etkilenmesine yol açmış (Thomas, s. 73-76), hatta Naîmâ, sağlam bir düşüncenin ürünü olduğunu ve uygulanabilir çareleri kapsadığını belirttiği bu risâleyi geniş ölçüde iktibas etmiştir (*Târih*, I, 27 vd.).

Nuruosmaniye (nr. 4075), Süleymaniye (Hamidiye, nr. 1649) ve İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 2604) kütüphanelerinde nüshaları bulunan *Düstûrü'l-amel*'in dünya kütüphanelerinde de çeşitli yazmaları vardır (Babinger, s. 221; Brockelmann, II, 637). Risâle ilk defa 1280'de (1863) *Tasvîr-i Efkâr*'ın 122-127. sayılarında tefrika halinde yayımlanmış, aynı yıl Ayn Ali Efendi'nin *Kavânîn-i Âl-i Osmân*'ı ile birlikte basılmıştır (İstanbul 1280, s. 119-140; tıpkıbasım, İstanbul 1979). *Düstûrü'l-amel*, W. F. A. Behrner tarafından Almanca'ya tercüme edilmiş (*ZDMG*, XI [1857], 111-132), Orhan Şaik Gökyay tarafından da sadeleştirilerek yayımlanmıştır (*Kâtip Çelebi* içinde, Ankara 1982, s. 236-248).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtib Çelebi, *Düstûrü'l-amel li-islâhi'l-halel* (Ayn Ali, *Kavânîn-i Âl-i Osmân* içinde), İstanbul 1280, s. 119-140; a.m.f., *Fezleke*, II, 384 vd.; Naîmâ, *Târih*, I, 27 vd., 53; V, 281-283; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 637; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 335-336; L. V. Thomas, *A Study of Naima* (ed. N. Itzkowitz), New York 1972, s. 73-76; Babinger (Üçok), s. 221; Orhan Şaik Gökyay, *Kâtip Çelebi: Yaşamı, Kişiliği ve Yapıtlarından Seçmeler*, Ankara 1982, s. 35-36, 233-248; a.m.f., "Kâtip Çelebi, Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler", Ankara 1985, s. 82-84; M. Tayyib Gökbilgin, "XVII. Asırda Osmanlı Devleti'nde İslahat İhtiyaç ve Temayülleri ve Kâtip Çelebi", a.e., s. 215-216.

ORHAN ŞAİK GÖKYAY

DÜ'SÛR b. HÂRİS

(دَعْوَر بن الحارث)

Dü'sûr b. el-Hâris b. Muhârib
Gavres el-Gatafânî

Sahâbi.

Gatafân kabilesinin reisi olup Gavres lakabıyla tanınır. Bazı kaynaklarda Benî Muhârib'e nisbetle Muhâribî diye anılır. Hicretin 3. yılının (624-25) ilk ayında Gatafân kabilesinin Benî Sa'lebe ve Benî Muhârib kollarına mensup bazı yağmacılar, Dü'sûr'un yaptığı bir plan uyarınca Necid bölgesinde Züemer denilen yerde toplanarak Medine çevresindeki bazı yerleşim merkezlerine baskın yapmak istediler. Niyetlerini Hz. Peygamber'in haber aldığını ve 450 kişilik bir kuvvetle üzerlerine geldiğini öğrenince

de dağlara sığınıp Hz. Peygamber'i ve ashabını gözetlemeye başladılar. Gatafân Gazvesi veya Enmâr Gazvesi diye bilinen bu harekâta karşılarında düşman kuvveti bulamayan müslümanlar Züemer'de karargâh kurdular. Bu sırada sağanak halinde yağan yağmurdan ıslanan Hz. Peygamber ashabından biraz uzaklaşarak elbisesini kurutmak istedi ve kılıcını bir ağacın dalına asarak ağacın gölgesine uzandı. Bunu gören Gatafânlılar Hz. Peygamber'i öldürmek için iyi bir fırsat çıktığını düşünerek reisleri ve en cesurları olan Dü'sûr'u bu fırsatı değerlendirmeye teşvik ettiler. Kimseye görünmeden Hz. Peygamber'in yanına kadar gelen Dü'sûr ağaçta asılı kılıcı (bazı rivayetlere göre beraberinde götürdüğü keskin bir kılıcı) kınından çıkararak Hz. Peygamber'in başucuna dikildi ve, "Ey Muhammed! Şimdi seni benden kim kurtarabilir?" diye sordu. Hz. Peygamber'in, "Allah kurtarır" demesi üzerine kılıç elinden düştü (bazı rivayetlere göre ise Dü'sûr'un göğsüne Cebrâil'in vurması üzerine kılıç yere düştü). Bu defa kılıcı Hz. Peygamber olarak ona, "Şimdi seni benden kim kurtarabilir?" diye sorunca Dü'sûr'dan, "Hiç kimse" cevabını aldı. Ancak Hz. Peygamber ona dokunmadı. Dü'sûr'u ashabına göstererek olayı anlattı.

Dü'sûr'un bu olay üzerine hemen orada veya bir daha Hz. Peygamber'in aleyhinde bulunmayacağına dair söz verdikten ve kabilesine döndükten sonra müslüman olduğu nakledilir. Bu olayın Zâtürrikâ' Gazvesi'nde geçtiği de söylenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 390; Buhârî, "Meğâzi", 31; Vâkıdî, *el-Megâzi*, I, 193-196; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 35; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 159; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 303-304; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 474-475; III, 188-189; Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamts*, I, 414-416.

ABDULLAH AYDINLI

DÜŞMANLIK

Farsça'da "başkasına karşı kötü niyet besleyen, kötü kalpli kimse" anlamındaki düşmandan (düşmen) gelen düşmanlık kelimesinin Arapça'daki karşılığı adâvettir. Adâvet sözlükte "zulmetmek, haklılık sınırını aşmak" gibi mânalara gelen adv kökünden türetilmiş olup genellikle sadâkatin zıddı olarak kullanılır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de adâvet ve aynı kökten gelen çeşitli fiil ve isimler meveddet,